

I

Небо ще було жовте, як латунь, не закурене димом. За дахами фабричних корпусів воно аж сяяло. От-от мало зійти сонце. Я глянув на годинник. Скоро восьма. За чверть години.

Я розчинив браму й наготував бензинову помпу. У що годину завжди з'являлися перші машини, яким треба було заправитися. Раптом позад мене почулось якесь хрипке вищання; здавалося, ніби хтось під землею закручував іржаву гайку. Я став і прислухався. Потім пройшов через двір до майстерні й потихеньку прочинив двері. Там, у сутінку, спотикаючись, вешталась якась мара. На ній була брудна біла хустка, синій фартух і грубі капці. Мара, що важила десь кілограмів з дев'яносто й вимахувала мітлюю, виявилася прибиральницею Матильдою Штос.

Якусь мить я стояв і дивився на неї. Вона з грацією бегемота тупала поміж радіаторами автомашин і хрипким голосом наспівувала пісню про вірного гусара. На столі біля вікна стояло дві пляшки коньяку. В одній уже майже нічого не лишилося. А звечора вона була повна. Я забув сховати її під замок.

— Стривайте, пані Штос... — вимовив я.

Спів урвався. Мітла впала додолу. Щаслива усмішка згасла. Тепер марою став я.

— Господи Боже!.. — пробелькотіла Матильда й утупила в мене почервонілі очі. — Вас я так рано не сподівалася...

— Та певне. Ну і як, сподобалося?

— Сподобалося... Але мені дуже ніяково... — Вона витерла губи. — Я геть ошелешена...

— Які там ви ошелешені! Просто п'яні як чіп.

Вона ледве трималася на ногах. Її вусата губа сіпалась, а повіки кліпали, як у старої сови. Та помалу вона таки оговталася й рішуче ступнула крок до мене.

— Пане Локамп... Людина — це ж тільки людина, та й годі... Спершу я тільки понюхала, що там у пляшці... потім раз ковтнула, бо мене чогось завжди нудить... а тоді... тоді мене, мабуть, лихий попутав... Але нащо було підбивати бідолашну жінку на гріх, лишати тут пляшку...

Я не вперше вже заставав її такою. Матильда щоранку приходила на дві години прибирати в майстерні, і можна було лишити на столі скільки завгодно грошей — вона до них навіть не торкалася, — але на горілку кидалась, як кіт на сало.

Я підняв пляшку.

— Звичайно, коньяку для клієнтів ви не зачепили, а вицмулили той, що пан Кестер тримає для себе.

На брезклому Матильдиному обличчі майнула усмішка.

— Що правда, то правда, я таки на цьому розуміюся. Але ж ви не зрадите мене, пане Локамп? Беззахисну вдову?

Я похитав головою:

— Сьогодні не зраджу.

Вона обсмикнула підтикану спідницю.

— Ну, то я вшиюся звідси. Бо коли пан Кестер надійде, то таке буде, що хай Бог боронить!

Я підійшов до шафи й відімкнув її.

— Матильдо!..

Вона перехильцем заквапилась до мене. Я підняв коричневу чотиригранну пляшку.

Матильда заперечливо звела руки:

— Це вже не я! Їй-бо, не я! Цієї я не чіпала!

— Я й не кажу, що ви її чіпали, — мовив я й налив повну чарку. — А ви знаєте, що це таке?

— Ще б пак! — Вона облизнула губи. — Ром! Вистояний ямайський ром!

— Справді він. Ну, то випийте чарку.

— Я? — Матильда відсахнулася. — Пане Локамп, це вже буде забагато! Мене й так совість мучить. Стара Штосиха потай випиває

ваш коньяк, а ви ще й частуєте її ромом. Та ви — свята людина, їй-бо, свята! Здохну, а не вип'ю!

— Та невже? — сказав я і вдавав, ніби хочу забрати чарку.

— Ну, та вже нехай... — Вона схопила чарку. — Як дають, то бери, хоч і не знаєш, чому його дають... За ваше здоров'я! А може, сьогодні ваш день народження?

— Авжеж, Матильдо. Вгадали.

— Та що ви кажете! — Вона схопила мою руку й труснула її. — Хай вам Бог дає щастя, пане Локамп! І більше грошенят! — Вона витерла губи. — Я така зворушена... За це треба було б ще одну вихилити. Я ж вас люблю, як рідного сина...

— Гарзд.

Я налив їй ще чарку. Вона одним духом випила її, вихваляючи мене, пішла з майстерні.

Сховавши пляшку, я сів до столу. Блякле сонячне проміння падало крізь вікно мені на руки. Дивне почуття викликає такий день народження, навіть якщо ти не надаєш цьому значення. Тридцять років... А був час, коли мені здавалося, що ніяк не доживу до двадцяти, так хотілося стати дорослим. А потім...

Я дістав із шухляди аркуш поштового паперу й почав підраховувати. Дитинство, школа... усе це відійшло далеко в минуле, наче його й не було. Справжнє життя почалось лише 1916 року. Саме тоді я став новобранцем. Худорлявий, довгов'язий вісімнадцятирічний юнак, я за командою вусатого унтер-офіцера вчився на полі за казармою лягати і вставати. Одного вечора, ще на початку служби, мене в казармі відвідала мати. Але їй довелося чекати на мене понад годину. Я спакував свій ранець не за статутом і за те мусив у вільний час чистити вбиральні. Мати хотіла допомогти мені, та їй не дозволили. Вона плакала, а я так стомився, що заснув іще до кінця побачення.

1917 рік. Фландрія. Ми з Мідендорфом купили в солдатській лавці пляшку червоного вина. Хотіли гульнути. Та не вийшло. На світанку англійці відкрили ураганний вогонь. Опівдні поранено Кестера, надвечір убито Майєра й Детерса. А ввечері, коли ми вже думали, що настав відпочинок, і відкоркували пляшку, почалася газова атака, і газ просочився в бліндаж. Ми, правда,

вчасно наділи протигазу, але у Мідендорфа він виявився несправним. Коли Мідендорф це помітив, було вже запізно. Поки з нього зірвали протигаз і знайшли новий, Мідендорф уже наковтався газу та блював кров'ю. Наступного ранку він помер. Обличчя його було зелене, аж чорне, а вся шия геть подряпана — він намагався роздерти її нігтями, щоб хапнути свіжого повітря.

1918 рік. Лазарет. За кілька днів до того прибув новий ешелон. Паперові бинти. Тяжкопоранені. Цілий день сновигали туди й сюди пласкі операційні коляски. Часом вони поверталися порожні. Біля мене лежав Йозеф Штоль. Ніг у нього вже не було, але він іще про це не знав. Він не бачив свого каліцтва, бо під ковдрою лежав дротяний каркас. Та він би й не повірив, що в нього немає ніг, бо вони боліли. Уночі в нашій палаті двоє померло. Один помирав довго й тяжко.

1919 рік. Знову вдома. Револуція. Голод. На вулицях весь час стріляють кулемети. Солдати проти солдатів. Товариші проти товаришів.

1920 рік. Путч. Карла Брегера розстріляли. Кестера й Ленца заарештували. Мати моя в лікарні. Рак, остання стадія.

1921 рік...

Я задумався. Не пригадав нічого. Цього року наче й не було. 1922 року я працював на залізниці в Тюрінгії, а 1923-го завідував відділом реклами на фабриці гумових виробів. Була інфляція. Заробляв я двісті мільярдів марок на місяць. Гроші виплачували двічі на день, а потім нас на півгодини відпускали, щоб можна було оббігати крамниці й дещо купити, поки не оголошено новий курс долара, бо тоді гроші знецінювалися ще вдвічі. А потім? Що було в дальші роки? Я поклав олівець. Не варто й згадувати. Та я вже й не пам'ятав добре всього. Надто воно все переплуталося в голові.

Востаннє я відзначав свій день народження в кав'ярні «Інтернаціональ». Я цілий рік працював там тапером. Потім знов зустрів Кестера й Ленца. І ось опинився в авторемонтній майстерні Кестера і К^о, чи, як ми казали, в «Аврема». К^о — це були ми з Ленцом, але майстерня належала, власне, самому Кестерові. Колись ми разом училися в школі, потім він був нашим командиром роти, далі став пілотом, тоді на якийсь час студентом, гонщиком і, нарешті, купив

оцю халабуду. Спершу до нього приєднався Ленц, що перед тим кілька років тинявся по Південній Америці, а потім і я.

Я дістав із кишені сигарету. Зрештою, чого мені було журитися? Жилось мені непогано, як кажуть, ні холодно, ні голодно, я був дужий і витривалий. Але краще було не думати про це. Особливо на самоті. Та й увечері теж. Бо тоді часом перед очима поставали примари минулого й дивилися на тебе мертвими очима. Та від них рятувала горілка.

Надворі рипнула брама. Я порвав папірець із датами свого життя й кинув у кошик. Двері розчинилися навстіж. На порозі стояв Готфрід Ленц — довготелесий, худорлявий, з білою як солома гривою на голові та з носом, наче позиченим із чужого обличчя.

— Роббі! — закричав він. — Стань струнко, старий ласуне! З тобою розмовлятиме начальство!

— О Господи! — Я підвівся. — А я сподівався, що ви не згадасте. Пожалійте, хлопці!

— Он чого захотів! — Готфрід поклав на стіл пакунок, у якому щось дзенькнуло. За ним увійшов Кестер. Ленц виструнчився переді мною. — Роббі, що тобі сьогодні вранці найперше трапилося на очі?

Я подумав.

— Стара баба, що кружляла отут...

— Боже мій! Погана прикмета! Але до твого гороскопа пасує. Я його вчора склав. Ти народився під сузір'ям Стрільця, тому такий ненадійний і хитаєшся, як очерет на вітрі. А цього року ти ще й перебуваєш під знаком Сатурнових кілець та шербатого Юпітера. Оскільки ж ми з Отто тобі замість батька й матері, то я насамперед хочу захистити тебе від усього лихого. Візьми цей амулет! Мені його подарувала колись жінка з племені інків. У неї була блакитна кров, пласкі стопи, воші й дар передрікати майбутнє. «Білошкірий чужинцю, — сказала вона мені, — цей амулет носили королі, у ньому сила Сонця, Місяця й Землі — я вже не кажу про менші планети. Дай мені за нього срібний долар на горілку, і він буде твій». Щоб щастя передалося й далі, я дарую його тобі. Він захистить тебе, а на твого непривітного Юпітера нажене страху. — Він повісив мені на шию маленьку чорну фігурку на тоненькому ланцюжку. —

Отак! Це проти підступів долі, а проти буденної скрути ось що: шість пляшок рому від Отто! Ром цей удвічі старіший за тебе.

Ленц розгорнув пакунок і виставив пляшки одну за одною на стіл. Під промінням вранішнього сонця вони заяскрили янтарем.

— Просто диво! — сказав я. — Де ти їх дістав, Отто?

Кестер засміявся.

— Це заплутана історія. Надто довга, щоб її розповідати. Краще скажи, як ти себе почуваш? Як тридцятирічний?

Я махнув рукою.

— Так, наче мені шістнадцять і п'ятдесят водночас. Не вельми...

— І це ти називаєш не вельми? — заперечив Ленц. — Та це ж найліпше, що тільки може бути. Це означає, що ти підкорив собі час і живеш за двох!

Кестер глянув на мене.

— Дай йому спокій, Готфріде, — сказав він. — Дні народження дуже підточують почуття власної гідності. Особливо зранку. Та до вечора він оклигає...

Ленц примружив очі.

— Що менше людина думає про свою гідність, то більшого вона варта, Роббі. Це тебе хоч трохи втішає?

— Ні, — відповів я. — Нітрохи. Коли людина чогось варта, то вона вже тільки пам'ятник сама собі. А бути пам'ятником, по-моєму, тяжко й нудно.

— Він філософує, Отто, — сказав Ленц. — Отже, вже не пропаща душа. Він переборов хвилину страшною тиші! Ту мить у день народження, коли сам собі дивишся у вічі й раптом починаєш розуміти свою нікчемність. Тепер можна спокійно братися до буденної праці, мастити тельбухи старому «кадилакові»!..

Ми працювали, поки не почало сутеніти. Тоді помилися й передягнулись. Ленц жадібно глянув на шеренгу пляшок.

— Може, скрутимо одній в'язи, га?

— Як скаже Роббі, — мовив Кестер. — Не личить, Готфріде, робити іменинникові такі незугарні натяки на подарунки.

— Ще менше личить мучити спрагою гостей, — відказав Ленц, відкорковуючи пляшку.

Запах миттю розійшовся по всій майстерні.

— Боже мій! — мовив Готфрід.

Ми всі прийохалися.

— Дивовижний запах, Отто. Треба вдатися до високої поезії, щоб знайти гідні порівняння.

— Надто гарний напій для такої підсліпуватої халабуди, як ця! — вирішив Ленц. — Знаєте що? Поїдьмо кудись за місто й візьмімо з собою пляшку. Там десь повечеряємо та на лоні природи вип'ємо її.

— Блискуча ідея!

Ми відкотили «кадилак», коло якого працювали по обіді. За ним стояла чудернацька штукенція на колесах. То була гордість майстерні — перегонова автомашина Отто Кестера.

Свого часу Кестер купив на аукціоні за безцінь машину — стару лайбу з високими бортами. Фахівці, які бачили її там, одностайно зійшлися на тому, що то цікавий експонат для музею історії транспортних засобів. Больвіс, власник фабрики верхнього жіночого одягу й гонщик-аматор, порадив Отто переробити автомобіль на швацьку машину. Проте Кестер не звертав на ті слова жодної уваги. Він розібрав машину, як кишеньковий годинник, і кілька місяців з ранку до ночі чаклував коло неї. А потім одного вечора під'їхав на ній до бару, де ми зазвичай сиділи у вільну хвилину. Больвіс мало не луснув зо сміху, коли знову побачив Кестерову машину — на вигляд вона була така сама кумедна, як і досі. Задля жарту Больвіс запропонував Отто заклад. Він ставив двісті марок проти двадцяти, якщо Кестер піде на перегони з його новою спортивною машиною; дистанція — десять кілометрів, до того ж він давав Кестеровій машині один кілометр фори. Кестер погодився. Усі сміялися, сподіваючись на неабияке видовище. Але Отто пішов іще далі — відмовився від фори і, не змигнувши оком, підвищив заклад: тисяча марок проти тисячі! Больвіс розгублено спитав, чи не відвезти його до психіатричної лікарні. Замість відповіді Кестер завів мотор. Обидва відразу ж рушили з місця, — коли вже змагатись, то змагатись. За півгодини Больвіс повернувся такий збентежений, наче побачив смаленого вовка. Він мовчки виписав чек, а тоді ще й другий. Він зараз же хотів купити в Кестера машину. Але Отто висміяв його. Він не віддав би її тепер ні за які гроші. Усередині машина була бездоганна, але зовні жалюгідна. Для щоденного вжитку ми